ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАВОВА ІНТЕГРАЦІЯ: ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ МОДЕЛЕЙ

С.К. Дудар
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми. Укладення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) [1] стало непересічним фактом в історії відносин України та ЄС. Чимало науковців сходяться на думці, що успіх у досягненні мети цієї Угоди, рівно як і свого часу Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (далі – УПС), значною мірою залежить від вдалої та ефективної адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [2]. Натомість позиція Сторін Угоди про асоціацію полягає у визнанні важливості адаптації чинного законодавства України не лише до законодавства Європейського Союзу, а й до всіх зазначених в Угоді про асоціацію елементів acquis ЄС, сумісності майбутнього законодавства з acquis ЄС. За таких умов для досягнення цілей Угоди про асоціацію очевидною є необхідність у трансформації методології адаптації законодавства України, що використовувалась в рамках УПС, оскільки, по-перше, обмеження її суто юридико-технічним аспектом піддавалось критиці і в контексті імплементації УПС [3], а по-друге, має бути враховано особливість процесів правової інтеграції в ЄС.

З іншого боку, перехід України у відносинах з ЄС з рівня економічного співробітництва на рівень економічної інтеграції та політичної асоціації вимагає більш поглибленого дослідження процесів правової інтеграції в ЄС, існуючих механізмів та моделей, що забезпечують цілісне та ефективне функціонування правової системи ЄС з правовими системами держав-членів ЄС, третіми країнами. Тому, аби розв'язання проблеми адаптації законодавства України до acquis ЄС не відбувалось «інстинктивно», а здійснювалось на науково-теоретичній основі, вважаємо за необхідне виявити сумісність пануючих в Україні та ЄС підходів до розуміння європейської правової інтеграції та її моделей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Враховуючи те, що проблематика європейської правової інтеграції має міждисциплінарний характер, її дослідженню присвятили свої праці фахівці різних галузей юридичної науки,

© С.К. Дудар, 2015

серед яких: Е. Аннерс, Й. Вайлер, М.М. Гнатовський, М. Каппел'єтті, Л.А. Луць, Р. Петров, М. Секкомб, А. Татам та багато інших не менш знаних вчених. Водночас, науковий доробок деяких з них, не виступав в якості предмету для аналізу у дослідженнях вітчизняних вчених та, відповідно, не враховувався у розробці методології адаптації законодавства України з acquis ЄС.

Метою даної статті є доповнення існуючих у вітчизняній юридичній науці знань про моделі європейської правової інтеграції з огляду на необхідність вдосконалення методології адаптації та гармонізації законодавства України з acquis ЄС.

Основні результати дослідження. У вітчизняній юридичній науці відсутній єдиний підхід до розуміння процесів європейської правової інтеграції, натомість існує множинність визначень поняття правової інтеграції. Найчастіше, термін «правова інтеграція» використовують як узагальнюючий для позначення «усіх форм інтернаціоналізації національних правових систем» [4, с.70], а поняття правової інтеграції визначають як «спільну діяльність держав, міжнародних організацій, спрямовану на зближення національних правових систем на основі міжнародно-правових норм» [5, с.11-12], їх інтернаціоналізацію. Дане визначення поділяють, більшою мірою, українські вчені у галузі міжнародного права, оскільки зміст поняття «правова інтеграція» виявляється досить близьким до змісту понять «інтернаціоналізація права» та «міжнародне правове співробітництво».

Дещо інший погляд на європейську правову інтеграцію мають вітчизняні фахівці з теорії права. Зокрема, Л. Луць, досліджуючи загальнотеоретичні аспекти сутності та розвитку сучасних європейських міждержавних правових систем, а також особливості інтеграції з ними правової системи України [6, с.20], основні заходи та способи європейської правової інтеграції [7, с.12], останню розглядає як процес об'єднання та взаємного пристосування національних правових систем Європи у межах міждержавно-правових систем з метою досягнення та збереження стабільності і розвитку європейського регіону та його суб'єктів.

Натомість західні дослідники, констатуючи відсутність консенсусу відносно того, що слід розуміти під терміном «європейська правова інтеграція», зосереджують увагу на необхідності розгляду європейської правової інтеграції як набору динамічних та доволі складних і суперечливих поліцентричних процесів, обумовлених плюралістичним розумінням права, у тому числі. Саме такий підхід, на їх думку, забезпечує цілісне уявлення про європейську правову інтеграцію та не знижує складності даного соціального явища і не обмежує його пізнання звичайним правовим аналізом юридичних формул, їх описом. Як результат, даний термін охоплює множину процесів та тематики, починаючи від простого аналізу європейських інститутів та їх компетенції до впливу наднаціональної правотворчості на національні способи створення законів [8].

У широкому розумінні європейська правова інтеграція є процесом конституціоналізації ЄС, що має динамічний характер, проте містить в своїй основі певні статичні елементи, які виступають в якості першої причини та кінцевої мети даного процесу. Йдеться про існування окремих елементів права ЄС, які мають більш високу юридичну силу і значення серед інших та не підлягають

перегляду або ж відміні. Такими елементами права ЄС є фундаментальні цінності, які складають частину «базового acquis». У зв'язку з цим, постає проблема у сприйнятті спільних цінностей-принципів, розумінні їх змісту з боку українського законодавця, оскільки вони мають статичний характер та виступають концептуальним ядром, цивілізаційною та світоглядною основою законодавства ЄС, а отже орієнтирами узгодженого розвитку законодавства України.

Натомість, існує й більш вузький підхід до розуміння європейської правової інтеграції, за якого правова інтеграція та конституціоналізація установчих договорів ЄС не ототожнюються. Процес правової інтеграції пов'язується виключно з діяльністю Суду ЄС, що розглядається лише як початковий етап загального процесу конституціоналізації Європи. Конституціоналізація установчих договорів є більш складною, ніж правова інтеграція здійснювана Судом ЄС, оскільки охоплює й інші важливі аспекти як, скажімо, основні права, розподіл влад та демократію, роль парламентів. На наш погляд, досить вдало конституціоналізація була визначена Алеком Стоуном як процес, за якого договори ЄС перетворились із множини обов'язкових для суверенних держав правових механізмів на вертикально інтегрований правовий режим надання судового захисту прав та обов'язків всіх суб'єктів права, публічних та приватних, у сфері застосування права ЄС. Отже, можна зробити висновок, що обидва процеси не протиставляються та не виключають один одного, а співвідносяться як частина і ціле. З одного боку, конституціоналізація включає правову інтеграцію, натомість не обмежується лише цим процесом. З іншого боку, правова інтеграція є вихідним етапом загальної конституціоналізації сучасного ЄС, проте не зводиться лише до нього, так як позначає процес формування європейської спільності як правової.

Серед сучасних західних дослідників найбільш поширеним є підхід, за яким європейська правова інтеграція розглядається в рамках згадуваної вище концепції «інтеграції через право» [9; 10].

На початку «Integration through law» була програмним заголовком досліджень, що проводились у Європейському інституті вищої школи у Флоренції на початку 80-х років XX століття. За аналогічною назвою, починаючи з 1985 року, опубліковано серію колективних робіт, за результатами досліджень М. Каппел'єтті (Mauro Cappelletti), М. Секкомб (Monica Seccombe), Й. Вайлера та інших учасників проекту [11], які оформились як теорія «інтеграції через право». Серед числа найбільш поширених питань, які досліджувались та аналізувались представниками правового підходу варто виокремити наступні: роль основних інститутів ЄС у процесі європейської інтеграції, механізм взаємодії інститутів ЄС; специфіка автономного правопорядку ЄС та його роль у поглибленні інтеграційного процесу між окремими державами; місце та роль фундаментальних принципів права ЄС та роль Суду ЄС у їх розвитку та нормативному закріпленні. Й. Вайлер (1982), Е. Штейн (1981) звертали увагу на внесок, який справляють право і суд у творенні ЄС. В подальшому процес інтеграції через право розглядають у своїх роботах Енн-Марі Берлі,

Уолтер Маттлі (1993, 1995), Стоун Світ (Stone Sweet) (1998), Сендголц (Sandholtz) (1997), А. Вучез (Vauchez Antoine) (2008) [12] та інші.

Й. Вайлер, якого вважають одним із провідних фахівців-юристів з питань європейської інтеграції, власну позицію стосовно правової інтеграції окреслив у концепції «нормативного супранаціоналізму» [13]. Так, право у наднаціональному контексті Й. Вайлер представляє з двох точок зору: як «об'єкт» інтеграції та як «агент» інтеграції [14]. При чому, право як об'єкт інтеграції, сприймається Й. Вайлером як відносно автономна галузь європейської інтеграції поряд з політикою, економікою, культурою тощо. Правова інтеграція (legal inegration) тут позначає інтеграцію права (Integration of law), тобто зворотну адаптацію державно-правового порядку в європейський правовий порядок, спрямовану на поступове усунення диференціації. Даний підхід до розуміння правової інтеграції, очевидно, обмежується виключно юридичною площиною розгляду даного процесу, без урахування зв'язків права чи то з економічною, чи то з політичною інтеграцією в ЄС.

В якості «агента», право зображується як відносно незалежна змінна, яка впливає на інші ключові виміри інтеграційних процесів. Правова інтеграція тут позначає інтегрування через право («Integration through law»), а отже враховує значення права у загальному процесі інтеграції. В цілому, можна вказати, що вже сама назва «інтеграція через право» містить вказівку на те, що процес інтеграції відбувається не у праві, а в інших сферах життя спільноти. Право ж розглядається як таке, що лише сприяє здійсненню процесів інтеграції, є інструментом, засобом європейської інтеграції. На думку Й. Вайлера: «навіть якщо право не є головним каталізатором змін в процесі інтеграції, багато змін значною мірою обумовлені правовими та організаційними елементами» [15]. Таким чином, представлений аспект правової інтеграції вказує на інструментальний підхід до розуміння права, його ролі в процесі європейської інтеграції.

З точки зору розуміння європейської правової інтеграції, даний підхід акцентує увагу не стільки на проблемі конституціоналізації установчих договорів ЄС, скільки на тому як має діяти право ЄС, а точніше взаємодіяти з правом держав-членів ЄС, щоби забезпечити здійснення європейської інтеграції (економічної чи політичної) як правового процесу.

Енн-Марі Берлі та Уолтер Маттлі [16] у своїх працях досліджували правову інтеграцію в ЄС з позицій неофункціоналізму, розглядаючи право ЄС у політичному, економічному та соціальному контекстах. Аналізуючи процес європейської правової інтеграції, що відбувся на початку 60-х років XX століття в рамках ЄЕС, вчені приходять до висновку про існування трьох моделей правової інтеграції:

– модель інтеграції через гармонізацію національних законодавств;
– модель інтеграції через прецедентне право Суду ЄС;
– модель інтеграції через «громадянсько-правову активність» [17].

Інтеграція через гармонізацію національних законодавств виводить на перший план діяльність Комісії та Ради міністрів ЄС. Загалом, дана модель правової інтеграції є особливим механізмом, який забезпечує прискорення

економічної інтеграції шляхом усунення перешкод на шляху вільного руху товарів і послуг, капіталів, робочої сили.

У сучасній літературі механізм гармонізації законодавства визначається як «запобіжний підхід», який протиставляється «протидіючому підходу» економічної інтеграції. Різницю між цими підходами можна продемонструвати на прикладі того, як може бути усунуто перешкоди у торгівлі, що встановлюються національним законодавством у вигляді митних зборів та «зборів, що мають еквіваленту дію». Так, якщо мета «протидіючого механізму» полягає у встановленні чіткої заборони на існування митних зборів та «зборів, що мають еквіваленту дію», а також санкцій, що застосовуються до держав у разі порушення заборони, то «запобіжний механізм» передбачає прийняття позитивних норм, які гармонізують умови так, щоб зробити заборону зайвою. Запобіжний підхід передбачав прийняття актів (рішень та директив) Комісією та Радою міністрів ЄС [18, с.168] та їх імплементацію державами-членами у національне законодавство у чітко визначені строки.

Водночас, зазначений механізм виявив свою неефективність, а відтак потребував нагляду з боку Суду за його дією, а отже юридичних гарантій. Запровадження моделі «інтеграції через прецедентне право» (наступної моделі правової інтеграції), на думку деяких вчених, зводило нанівець модель гармонізації законодавства. Однак, на нашу думку, в процесі правової інтеграції дана модель дещо у модифікованому вигляді зберегла своє значення. Інша справа, що сам підхід до розуміння гармонізації законодавства було дещо змінено – вона перестала бути «жорсткою» та «негативною», зводилась до досягнення деяких вимог, які були обов'язковими для кожної держави. У сучасному вигляді «інтеграція через гармонізацію національних законодавств» у переважній більшості є «позитивною» та «м'якою»[1]. Це означає, що державам-членам рекомендовано гармонізувати національне законодавство відповідно до положень директив, які вказують лише на цілі, яких слід досягти у правовому регулюванні. У зв'язку із трансформацією даної моделі правової інтеграції деякі західні вчені досить скептично налаштовані на її оцінку як моделі правової інтеграції, вбачаючи у ній модель дезінтеграції, яка призводить до різноманітного у правовому регулюванні. Слід вказати, що у певній мірі вони мають рацію, оскільки новий метод швидше за все є методом координації, а не гармонізації законодавства у процесі правової інтеграції [19]. Втім, вважаємо, що модель правової «інтеграції через гармонізацію національних законодавств» все ж таки зберегла своє значення, хоча й дещо зазнала впливу іншої моделі правової інтеграції – «інтеграції через громадсько-правову активність».

В цій частині слід зазначити, що у західній та вітчизняній науці методологія гармонізації законодавства, з огляду на особливостей даної моделі правової інтеграції, в цілому не має розбіжностей. Скажімо, К.В. Ященко [20], визначає гармонізацію як «спосіб зближення законодавств держав-членів ЄС за допомогою директив, які встановлюють спільну кінцеву мету правового регу-

[1] «М'які» зобов'язання із гармонізації законодавства формулюються так, аби уникнути чітких строків імплементації «acquis», тим самим забезпечується гнучкість щодо виконання іншою стороною договору або угоди.

лювання певних відносин в державах-членах та зобов'язують національне законодавство держав-членів врегулювати способи досягнення цієї мети». Власне такою кінцевою метою є створення однакових умов для діяльності суб'єктів в межах внутрішнього ринку.

Інтеграція шляхом поширення дії права Суду ЄС є моделлю правової інтеграції, яка на перший план виводила діяльність Суду ЄЕС. Основними елементами цієї моделі є принцип прямої дії[1] та принципи верховенства (примату) права ЄС над національним правом, які у сучасній правовій системі ЄС мають статус правової доктрини ЄС, а також право Суду ЄЕС приймати «попередні рішення» з метою забезпечення тлумачення та уніфікованого застосування права ЄС національним судам. Концептуально дані принципи були сформульовані Судом ЄЕС у рішеннях Van Gend en Loos та Costa v Enel (European Court of Justice, 1964), а право тлумачити положення права ЄС передбачено ст.177 Договору про ЄС. У сучасній вітчизняній літературі доктрина прямої дії та доктрина верховенства розкриті досить повно. Процедуру звернення про попереднє рішення досить детально виклав А. Татам [21, с.45-46]. Проте, варто відзначити деякі моменти, які характеризують дану модель правової інтеграції з огляду на те, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС містить положення про пряму дію актів ЄС у національному правопорядку.

Зокрема, «згідно принципу верховенства права ЄС співвідношення між положеннями Договору та заходами прямої дії інститутів Співтовариства, з одного боку, і національним законодавством країн-членів, з другого, є таким, що ці положення і заходи автоматично перешкоджають фактичному схваленню нових національних заходів[2] до тієї міри, до якої вони можуть бути несумісними з положеннями Співтовариства». У цьому випадку, як зазначає А. Татам, Суд ЄС заклав нову правову базу у фундамент принципу верховенства [21, с.54]. У зв'язку з цим, можна виокремити два аспекти, які визначатимуть напрям розвитку законодавства України. Перший з них пов'язаний зі зміною доктринального визначення та нормативного закріплення співвідношення національного права та права ЄС, що має бути відображено у змісті ст.9 Конституції України. Йдеться про необхідність передбачити принцип примату права ЄС над законодавством України. Другий аспект – пов'язаний із змінами у механізмі прийняття законів України Верховною Радою України, а саме недопущення прийняття законів, які суперечать законодавству ЄС.

В рамках доктрини прямої дії було вироблено необхідні ознаки актів «первинного» та «вторинного» законодавства, які визначали їх здатність до прямої дії. Серед таких ознак актів можна виокремити найголовніші: 1) накладати чіткі обов'язки на державу; 2) надавати індивідам права і покладати на них обов'язки, які можуть бути захищеними національними судами в силу

[1] Згідно з вченням про верховенство в дії, право ЄС робить недійсним національне право, що йому суперечить. Натомість, принцип прямого застосування лише відтісняє національне право у випадку колізії.

[2] Йдеться про вплив на формування правової політики держав-членів та обмеження дій щодо оновлення законодавства.

компетенції останніх; 3) бути ясними, чіткими, безумовними, юридично довершеними; 4) підлягати детальній інтерпретації національними судами, виходячи з їх духу, структури та буквального змісту; 5) містити конкретні заходи, а не загальні принципи; 6) бути остаточними, тобто не вимагати подальших заходів імплементації; 7) передбачати конкретні форми, методи і строки їх виконання і не залишати можливостей для їх виконання «на свій розсуд».

Важливою додатковою умовою прямої дії директив є закінчення терміну їх імплементації. Суд ЄС неодноразово визнавав, що директиви, термін імплементації яких минув або коли імплементацію було здійснено неповністю або неналежним чином, можуть мати пряму дію. Крім того, Суд ЄС встановив принцип непрямої дії, згідно з яким національні суди повинні застосовувати національне право відповідно з цілями директиви, навіть такої, що не має прямої дії [22, с.50]. Таким чином, одним із напрямів адаптації законодавства України з acquis ЄС є такий, що пов язаний не стільки з законотворчою, скільки з правозастосовчою діяльністю національних судів, а методологія адаптації має включати не лише юридико-технічний, а й телеологічний аспекти правової інтеграції.

Щодо доктрини прямої дії правових положень Договору, які стосуються економічних проблем, Суд ЄС тим самим сприяв правовій інтеграції, оскільки «це надало значних повноважень приватним особам щодо прискорення процесів ринкової інтеграції та ринкового регулювання». Громадяни ЄС отримали можливість використати право ЄС на національному рівні, щоб зруйнувати обструкційні торгові норми. У соціальній сфері пряма дія права ЄС уможливила захист права фізичних осіб всупереч національним нормам, несумісним з правом ЄС» [21, с.60-61]. Проте, Суд ЄС визнав нездатними мати пряму дію норми установчих договорів, які встановлюють загальні принципи щодо загальної діяльності ЄС та її інститутів [22, с.48]. Таким чином, пряма дія є можливою лише, якщо норма права чітко визначає право індивіда.

Пряма дія і верховенство встановлюють конституційні рамки, в межах яких фізичні та юридичні особи можуть звертатись до права ЄС на національному рівні, аби зупинити дію положень національного права, які йому суперечать [21, с.71]. Таким чином, Суд розробив низку правових принципів для ефективного функціонування засобів правового захисту у випадку порушення законодавства ЄС на національному рівні.

Інтеграція через правову активність приватних осіб-позивачів та юристів (адвокатів), або «громадянсько-правову активність». Дана модель правової інтеграції найбільш повно розкрита Енн-Марі Берлі та Уолтером Маттлі «Побудова судової системи Європейської Спільноти з нуля: роль сторін і національні суди»(1996) [17]. Автори зосереджують увагу на ролі Суду ЄС у налагодженні зв'язків із національними судами для створення незалежної правової спільноти суб- та наднаціональних суб'єктів, а також ролі сторін і, найголовніше, адвокатів, що беруть участь у судових процесах, ролі національних судів у правовій інтеграції в ЄС. Дана модель правової інтеграції націлена на те, аби, з одного боку, гарантувати створення однакових умов для реалізації суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб, з іншого – на реалізацію

суб'єктивних прав, гарантованих законодавством ЄС, що матиме наслідки для інших сфер, у яких здійснюється інтеграція. Реалізація суб'єктивних прав виступає рушієм європейської інтеграції, оскільки остання здійснюється за безпосередньої участі юристів та громадян, а отже за наявності правового контролю з боку громадянського суспільства.

Таким чином, Суд ЄС поступово заклав правовий фундамент для інтеграції європейської економіки та політики. Так, до 1963 року правозастосування Римської Угоди, як будь-якої іншої міжнародної Угоди, залежало в повній мірі від національних законодавчих органів членів співтовариства. До 1965 р. громадяни країни співтовариства отримали право через національний суд скасувати будь-яке положення внутрішнього законодавства, що виявляє протиріччя з певними прямо застосованими положеннями Угоди. До 1975 р. громадянин країни Європейського Союзу отримали право вимагати скасування національного закону, що мав протиріччя з самовиконуючими положеннями вторинного законодавства співдружності, «директиви» ж національним урядам направлялись Радою Міністрів ЄС. А до 1990 р., громадяни співтовариства отримали право вимагати від національних судів інтерпретувати національне законодавство відповідно до законодавства співтовариства у випадках, коли держави неправомірно відстрочували імплементацію директив у національне законодавство.

Очевидно, що представлені моделі правової інтеграції в рамках сучасної правової системи ЄС є механізмами узгодженої дії законодавства ЄС та держав-членів ЄС, метою яких є забезпечення функціонування європейської спільноти як правової та забезпечення її подальшого розвитку як цілісної соціальної системи.

Висновок. Таким чином, у загальнотеоретичному аспекті європейську правову інтеграцію слід розглядається як динамічне соціально-правове явище, а точніше сукупність динамічних процесів формування, функціонування та розвитку європейської спільноти як правової. Основу сучасного процесу європейської правової інтеграції складають: 1) процес конституціоналізації Римського договору, характерний для засадничого період розвитку права сучасного ЄС, результатом якого стало формування європейської спільноти як «спільноти правової»; 2) діяльність Суду Правосуддя ЄС, який сформував доктрину верховенства права ЄЕС та доктрину прямої дії права ЄЕС у національних правових системах держав-членів; 3) процес об'єднання європейської спільноти на засадах спільного права, що отримало назву «інтеграція через право».

На сучасному етапі економічної інтеграції та політичної асоціації України з ЄС європейську правову інтеграцію слід розглядати як процеси, що мають подвійну направленість: на узгодження розуміння загальних принципів права ЄС як форм виразу спільних цінностей та на узгоджену дію національного законодавства із законодавством ЄС. Європейська правова інтеграція задає нормативно-ціннісні параметри розвитку національних правових систем, у тому числі і національного законодавства.

На основі представлених моделей європейської правової інтеграції слід виокремити такі напрями адаптації законодавства України: адаптація з дирек-

тивами, які вказують на цілі, яких необхідно досягти у правовому регулюванні, а саме створення однакових умов для діяльності суб'єктів у межах ринку ЄС; адаптація до положень актів ЄС, що матимуть пряму дію у правопорядку України; внесення змін у ст.9 Конституцію України щодо співвідношення національного права та права ЄС, а саме визнання примату права ЄС над законодавством України; зміни Закону України «Про регламент» з метою недопущення прийняття законів, які суперечать законодавству ЄС.

Натомість, методологія адаптації законодавства України має охоплювати проблеми тлумачення і застосування даного законодавства України та включати не лише юридико-технічний, а й телеологічний та доктринальний аспекти правової інтеграції.

Важливого значення також набуває питання відповідальності юристів (суддів, адвокатів) у процесі правової інтеграції. При обранні суддів, здійсненні суддями та адвокатами професійної діяльності слід зважати не лише на знання та інтелектуальні здібності представників юридичної професії, а й з увагою ставитись до їх «вірності закону», їх чесності і послідовності, до їх розважливої поведінки та доведеної здібності приймати розумні рішення. Втім, дане питання потребує окремого наукового дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // Офіційний вісник України – 2014 р. – № 75, том 1, стор. 83, ст. 2125.

2. *Яковюк І.В.* Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу: проблеми теорії і практики / І.В. Яковюк // Європейський Союз і Україна: особливості взаємовідносин на сучасному етапі / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. – Х. : Оберіг, 2012. – Розд. 1. – С. 5–47. – (Серія «Наукові доповіді»; вип. 1)

3. *Забігайло В.* Право України та право Європейського Союзу: проблеми гармонізації / В. Забігайло // Економіка, фінанси, право. – 2000. – №10. – С.27-30.

4. *Гнатовський М.М.* Європейський правовий простір. Концепція та сучасні проблеми: [монографія] / Микола Миколайович Гнатовський. – К. : Видавничий дім «Промені», 2005. – 224 с.

5. *Гнатовський М. М.* Становлення та тенденції розвитку європейського правового простору: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Гнатовський Микола Миколайович; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка – К., 2002 – 22 с.

6. *Луць Л.А.* Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. ... д. юрид. наук : 12.00.01 / Луць Людмила Андріївна; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка – К., 2005. – 30 с.

7. *Луць Л.* Основні заходи та способи європейської правової інтеграції. // Право України. – 2002. – №5. - С.146-148.

8. *Petersen Hanne, Kjær Anne Lise, Krunke Helle and Mikael Rask Madsen.* Paradoxes of European Legal Integration. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ashgate.com/pdf/SamplePages/Paradoxes_of_European_Legal_Integration_Intro.pdf

9. *Deirdre Curtin*. European legal integration: paradise lost? – [Електронний ресурс.] – Режим доступу : http://www.uu.nl/faculty/leg/nl/organisatie/departementen/departementbestuursenorganisatiewetenschap/onderzoek/publicgovernance/Documents/DCurtin_european%20legal%20integration.pdf

10. *Hunt Jo and Shaw Jo*. Fairy Tale of Luxembourg? Reflections on Law and Legal Scholarship in European Integration. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sheffield.ac.uk/content/1/c6/06/90/87/Hunt%20and%20Shaw%20forthcoming.pdf

11. *Cappelletti M., Seccombe M., Weiler J*. Integration through law: Europe and the American federal experience / M. Cappelletti, M. Seccombe, J. Weiler. New York: De Gruyter, 1986.

12. *Vauchez Antoine*. «Integration-through-Law». Contribution to a Socio-history of EU Political Commonsense / Antoine Vauchez // EUI Working Paper RSCAS 2008/10. – 33 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eui.eu/RSCAS/WP-Texts/08_10.pdf

13. *Weiler Joseph H.H*. The Transformation of Europe / Joseph H.H. Weiler // The Yale Law Journal, Vol. 100, No. 8, Symposium: International Law. (Jun., 1991), pp.2403-2483. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pacefuturo.it/test/uploads/bibliocampus/weiler.pdf

14. *Augenstein D., Hendry J*. Integration through Law? Positive Law and Legal Culture in the European Union. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://citation.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/2/3/5/3/2/pages235322/p235322-1.php

15. *Weiler Joseph H.H*. The Constitution of Europe: essays on the ends and means of European integration / Joseph H.H. Weiler // Cambridge: The Cambridge University Press, 1999. – 364p. – Law and Politics Book Review – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bsos.umd.edu/gvpt/lpbr/subpages/reviews/weiler.html

16. *Mattli Walter and Slaughter Anne-Marie*. Law and Politics in the European Union, International Organization 41, Winter 1995, pp. 90-183.

17. *Mattli Walter & Slaughter Anne-Marie*. Constructing the European Community legal system from the ground up: the role of individual litigants and national courts (1996) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://centers.law.nyu.edu/jeanmonnet/papers/96/9606ind.html

18. *Кернз В*. Вступ до права Європейського Союзу: [навч. посібн.]: пер. з англ. / Волтер Кернз – К. : Т-во «Знання», КОО, 2002. – 381 с. – (Європейське право)

19. *Крылова И.С*. Правовые аспекты буржуазных интеграционных теорий и проблема суверенитета // Проблемы буржуазной государственности и политико-правовая идеология / [ред. кол. И.С. Крылова, Ю.П. Урьяс, Ю.А. Юдин]. – М. : Ин-т гос. и права АН СССР, 1990. – С. 107-135.

20. *Ященко К.В*. Гармонізація податкового законодавства України з законодавством Європейських Співтовариств про непряме оподаткування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ященко Корнелія Василівна - К. : Нац. економ. ун-т. – К., 2005. – 20 с.

21. *Татам Алан*. Право Європейського Союзу: [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / Переклад з англійської. – К. : Абрис, 1998. – 424 с.

22. Право Європейського Союзу: [навчальний посібник] / За заг. ред. Р.А. Петрова. – [3-тє видання, змінене і доповнене] – К. : Істина, 2010. – 376 с.

Дудар С.К. Європейська правова інтеграція: характеристика основних моделей

У статті виокремлено напрямки та розкрито окремі аспекти трансформації методології адаптації та гармонізації законодавства України з acquis ЄС з огляду на представлену характеристику таких моделей європейської правової інтеграції як «інтеграція шляхом гармонізації національних законодавств», «інтеграція шляхом поширення дії права Суду ЄС» та «інтеграція шляхом активізації правової активності громадян».

Ключові слова: *правова інтеграція, інтеграція через право, модель правової інтеграції, acquis ЄС.*

Дудар С.К. Европейская правовая интеграция: характеристика основных моделей

В статье определены направления и раскрыты некоторые аспекты трансформации методологии адаптации и гармонизации законодательства Украины с acquis ЕС с учетом представленной характеристики таких моделей европейской правовой интеграции как «интеграция через гармонизацию национальных законодательств», «интеграция через действие права Суда ЕС» и «интеграция через активизацию правовой активности граждан».

Ключевые слова: *правовая интеграция, интеграция через право, модель правовой интеграции,* acquis ЕС.

Dudar S. European legal integration: characteristics of the main models

The directions defined and separate aspects of transformation are shown in this article as to the methodology of adaptation and harmonization of Ukrainian legislation with acquis EU, referring to characteristics of models of European legal integration such as "integration-through-harmonization-of-national-legislations", "integration-through-case-law" and "integration- through-citizens'-legal-activism".

Key words: *Legal integration, Integration through law, type of legal integration, acquis EU.*

Стаття надійшла до редакції 10.03.2015.